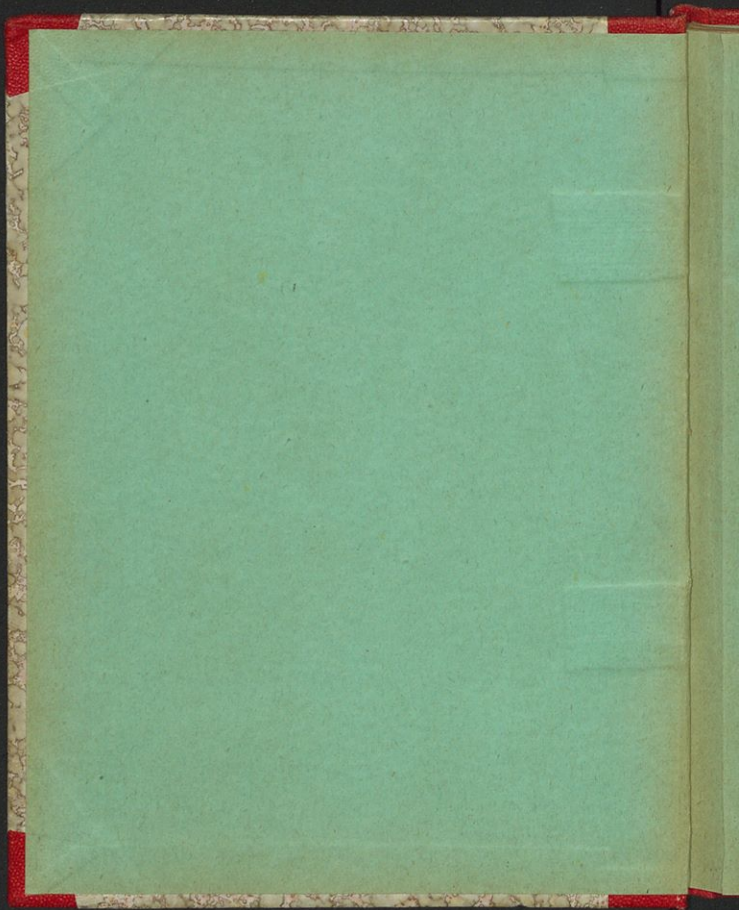
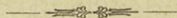

O domačem obrtu slovanskem.

Iz Hellwaldove knjige

„Die Welt der Slaven“

preložil

A. Funtek.

(Ponatisek iz „Slovenskega Naroda“.)

V Ljubljani.

Tisek „Národne Tiskarne“.

GS 700151

200803584

Nedavno je izšla v Berlinu knjiga „Die Welt der Slaven“ s 15 poglavji, v kateri vešči poznavalec slovanskega sveta, Fr. pl. Hellwald, opisuje národe slovanske. Poroča nam o posamičnih deželah in narečjih slovanskih, nató o slovanski prazgodovini; navaja, kakó so razširjeni Slovani, govori o njih antropologiji, karakterizira posamična plemena, opisuje njih družabno razmerje, kaže nam rodbino in ženo, stanovanje in nošo, poroča o hrani in pijači, o domačem obrtu, slika národne veselice, piše o veri in vražah ter napósled pripoveduje o pravljičah in národnem pesništvu slovanskem. Knjiga se bere živo in lepo, in je, kar moramo posebe naglašati, pisana vseskozi pravično in nepristranski. Lehko rečemo, da nam podaje pristno sliko národnega življenja slovanskega, in zató se priporoča sama po sebi.

Občinstvu slovenskemu podajemo v nastopnih črticah iz té knjige poglavje o domačem obrtu slovanskem. Da smo si izvolili baš ta oddelek, prihaja zvečine odtod, ker se je sicer tudi v nas že često pisalo o raznih strokah življenja slovanskega, malokdaj pa o prevažnem obrtu národnem. Pisatelj nas uverja, da imajo plemena slovanska velik in krasen obrt, poroča, kakó ga čislajo in slavé vsi pravi poznavalci, in končno razveljavlja óno napačno misel, da Slovanom sploh ni môči tvoriti ničesar ob svojih močéh, nego da samó posnemajo tuje vzore in motive. — Poglavje o domačem obrtu slôve v natančnem prevodu takó:

V najizobraženejših národih nahajamo domači obrt le izjemoma; nikakor ni toli znamenit, da bi ga smeli upravičeno imenovati národnega. Urejeno rokodelstvo, morda celó véliko manifakturno delo, izpodrinilo je že zdavna ponižni obrt iz dôbe manjše izobraženosti. Zamán ga torej iščemo po zapadni Evropi, koder dohajajo najpreprostejše potrebščine iz posebnih delavnic najdaljnejšim kotom; vsekakor pa ga še nahajamo v národih slovanskih. Tod ga semtertjâ opažamo, rekli bi, v najlepši môči. Pra-

vimo: semtertjã, zakaj tudi v Slovanih se že pojavlja precëj razločkov prastarega njih obrtovanja. Nikakor se ni obranilo povsodi istomerno; najkrepkeje živí sevëda ondu, kjer mu še ni mogla do živega evropska izobraženost, ki sploh zjednačuje sleharne národne posebnosti. Po zapadnih deželah slovanskih, namreč po Češkem, Moravskem ali Siležkem, nahajamo le sledove obrta slovanskega, kolikor toliko že zabrisane; drugod je obrt bistveno isti. Iz dežele češke ne moremo poročati o njem skoro ničesar; Moravska je na razstavi dunajski leta 1873. še razložila vzorce domačega obrta, zvečine moško in žensko nošo, kakeršno izdelujejo domá še dandanes. Mimo tega si mogel opazati pri Hanakih razno posodo za pijače in jedí; pri Hrvatih lončene vrče, tudi izšite in modro potiskane rjuhe; Vlahi pa so poslali pastirskih piščalk, ki se čujó ob ugodnem vremeni po tri ure hodá, lično izrezljanih steklenic za sir, lesenih skled, kuhalnic, žepnih nožičev in drugih nožev.

Domači obrt slovanski se pričenja v Poljaki, zlasti v Galiciji, v Poljaki nagorskih in v Rusinih. Ali sósebnó cvetë v Rusih, kakor tudi v južnih

Slovanih, Slovincih, Hrvatih, Srbih in Bolgarih. Vsi imajo bogat obrt, ki podaje umetalnemu obrtu prava skrovišča najlepših in najizvirnejših motivov, ako jih pretvarja vešča roka. Tukaj, v domovini zádruge, staroslovanskega redú družinskega, razvil se je domači obrt toli krasno, da nikjer ne takó. V Rusih n. pr. moral je ves umetalni obrt, uveden iz zapadnih deželâ, vzprejeti bistvene znake domačega obrta, takó da se je razvila iz tuje varovanke do cela národna rastlina. V Arhangelsku, na morskem obrežji, delajo od mroževih kostij rezbe, ki se brez vsakega strahú lahko merijo s slovečimi proizvodi geislinškimi. Različne pokrajine ustvarjajo prekrasne tvore od klekljanih čipek; gubernije jaroslavske platno sloví prav takó kakor volnene rute orenburške. Ruta orenburška je od toli tenke tkanine, da lahko potegneš skozi prstan ves ovòj, v katerega se zagrne dama do cela. Izborni ruski juht sloví po vsem svetu; posnemajo ga dôkaj, ali doseči ga ne morejo. Prekrasne vezeníne na usnji iz Torjóka čísla vsa zapadna Evropa; takisto slové po vsi pravici ruska čevljarska dela.

Ta domači, ali bolje rečeno, vaški obrt, čegar posamične stroke že nekam segajo v umetalni obrt, starodaven je v Rusih. Pred dvema stoletjema že so izvažali izdelke njegove. Spešé ga semtertjà nedostatna občila, dolge zime ruske, zavirajoče sleharno poljsko delo; po neplodnih severnih pokrajinah pa sósebnó to, da ljudem ni môči živeti ob samem poljedelstvu. Zató je domači obrt ruski tesno spojen s poljedelstvom. Razvil se je takó, da izdeluje ta vas zgolj svoje blagó, druga zopet svoje. V izredno obrtni guberniji vladimirski je na pr. od sile važno krznarstvo, kateremu je sedež vas puštoška, dasi tudi druge domačeobrtne stroke dajó zaslužka tisočem in tisočem ljudem. Vender se posamični kmet nikakor žive svoje dni ne drží mehaniški samó jednega dela, nego kàj rad jih prebira in jednakomerno spretno opravlja prerazlična rokodelstva. Zvečine si celó zgolj sam izdeluje vse potrebsčine svoje, ne da bi zahajal v mesto, takó da ga lahko imenuješ umetalnopridnega kmeta-rokodelca. Često je takšen mož ključar, kovač, zidar, tesar, strojar, tkalec, čevljar, barvar i. t. d., zajedno zvršujoč kàj umetalna dela.

Nekoliko drugačen je domači obrt v Galiciji. Kmetje obrtujejo ondu zató, da spopolnjujejo poljsko delo; v važnejših bivališčih na kmetih pa obrtujejo kar cele družine, ne da bi kmetovale kdaj. Vender domači obrt nikoli ne izgublja bistva svojega, kajti produktivni delavnosti je sedež domača hiša; vsi členi družinski delajo; podjetje do malega ni urejeno po trgovski. Zató vsekakor smemo povabiti prijaznega bralca, da si nekoliko ogleda posamične in najvažnejše stroke domačega obrta slovanskega.

Ker so i v Rusiji i po južnih deželah slovanskih pokrajine jako gozdnate, umeje se lahko, da se je moral sam po sebi razviti obsežen lesni obrt. Vender ž njim Rusi daleko presegajo južne Slované; lahko celó rečemo, da je njih lesni obrt doslej sploh še nedosežen. Južni Slovani izdelujejo kolikor toliko manjše stvari, seveda pogostoma jako umetalno; napravljajo si vsakovrstne hišne in kuhinjske priprave, godbeno orodje, poljsko orodje, pohištvo, sode i. t. d. Vse to narejajo i Rusi, ali njih domači obrt se vzpenja više in izvršuje zlasti arhitektonska dela, lahko rečemo, vzornolepo. Vsak Rus je porojen tesar; v malo tednih si postavi

hišo. Mužik se takórekoč že porodí s sekirico; samó s sekiro in žago ti ustvarja lesene stavbe, da se nikakor ne moreš načuditi njih lepoti. Do cela namreč ustrezajo sleharnemu umetalnemu ukusu; dovršeno, neprisiljeno, brez vsakeršnih zahtev se strogo prilegajo obdelovani tvarini. Vsi ruski lesni arhitekturi, od letovišča bogatinovega, „dače“ blizu velikih mest, do preproste zakajene kočé mužikove, svoj je poseben zlog, ruski zlog, kateremu je večí Viollet le-Duc posvetil posebno knjigo. Znane so nadalje lepe rezbe od lesá, katere izdelujejo v guberniji peterburški in drugod, četudi ne povsodi jednako dovršeno. Obrt lesne robe, jako razširjen v Rusih, obsega sode, letve, cveke, duge“ (to je lesene loke nad konjem, ki na ruskih vozéh oprijemajo ójnico), stojála za teljage, posode od brezovíne in sploh prerazlične surovejše lesene stvari.

Kakor Rusi, takó so i Poljaki jako nadarjeni za obdelavanje lesá. Ne samó, da so preprosti tesarji, nego vsaj v Galiciji imajo tudi pristen domači lesni obrt. Glavna stroka je rezbarstvo. V Javorovem pri Kosovem v Galiciji izdelujejo bogato okrašene stvari za domače potrebe, recimo sodce

za žganje, čašice za jajca, lesene čutare itd., ki so brezuvetno vzgledne. Veščák, kakor prof. V. F. Exner na Dunaji, primerja jih celó vzhodnoazijskim rezbam od sandalovine.

Figuralno lesno rezbarstvo proizvaja doslej le malo, dasi so zlasti karpatski hribovci vsekakor nadarjeni. Toda važno je razsežno žličarstvo. Žličarsko blagó je čuda cenéno, poleg tega ti dobro prija njega izredno točna oblika. Odlično pohištvo napósled proizvajajo v Kalvariji, vasi blizu Krakovega. Poljake sévéda še presegajo Rusi z ličnim pohištvom svojim. Res da ti je móči na ruskem pohištvu spoznati isti prvotni vzor, kakeršnega opažáš na domačem pohištvu jugoslovanskem in semtertjà po kmetih tudi na pohištvu češkem in poljskem; toda odlično arhitektonski ukus Rusov je razvil prvotno skupno osnovno idéjo ter jo okrasil toli bogato in ukusno, da je to pohištvo njih posebna národna svojina. Ako vidiš takovo pohištvo, priznati moraš vsekakor, da je v Rusih domači obrt umetalnemu obrtu toli vzorno pripravil in ugladil pot, kakor si je ne more misliti boljše i najpristnejši ukus umetalni. Sévéda tudi Rusi kar najbolje

vedó izkoriščati té, rekli bi, prirodne darove. Ne samó, da jako živahno izvažajo takšne proizvode domačega lesnega obrta v Perzijo in Indijo, prisvajata si jih tudi komfort in luksuz. V národnem zlogu obdelavata drage tvarine ter umetalno, živo in bogateje razvijata najivne motive.

Takih ugodnostij pogreša domači obrt jugoslovanski. Zató tudi niso njega izdelki toli prida. V Bolgarih n. pr. vlada stavbarstvu neslovansko pleme cinzarsko ali makedovlaško. Ali v Bosni je bil navadno tesar zajedno mizar. Izdelujejo dobro leseno posodo, kovčge ali skrinje. Na Belem Vidu v Bolgarski je videl Feliks Kanitz, da izdelujejo lesorezno blagó v vélikem zlogu, našel dôkaj žag za deske, na mnogih krajih tudi opažal rezbarje, ki n. pr. v Trojanu narejajo izborne lopate od trdega lesá izredno po ceni. Mimo tega se nahajajo v Travni višeu metalni izdelki večših rezbarjev; nekoga teh delavcev nazivlje F. Kanitz celó bolgarskega Vida Stossa.

Bogato in značilno lepo je tudi prsteno blagó slovansko. Oblikovje mu je preprosto in izrazno zlogovito; živo nas spominja na sta-

rodavne posode. Barve njegove kažó vseskozi lep umetalni ukus; okrasíla so plastiška. V Galiciji že se ne moreš načuditi lončarstvu; preproste črno-barvane, amforam podobne posode do šarenega krožnika, svečnika, svetilčnega podstavka i. t. d. so navadno pogojene tehniški izvrstno. Zapadno-evropski strokovnjaki bi se čudili zlasti prozornim in neprozornim posteklinam kmetskih lončarjev galiških. V Rusih je sleharni kmet spreten lončar. Brez kolovrata si nareja od črne gline lično posodo za kuho in pijačo; poleg tega se kósajo, kakó bi drug drugega prehiteli po novih in ličnih oblikah. V Bolgarih proizvaja keramika zgolj lončene posode, ktere v vsakem mestu vrtèč in prostoročno izdelujejo obilni „čumlekči“ (lončarji.) Vender so tudi mesta in kraji, kjer se pečajo s posebnimi proizvodi obrtnimi. Splošna oblika posodna je podobna obliki starih posod grških ali rimskih, toda okrasíla so precèj drugačna.

Tehniški znamenite so različne prevlake zaradi gladke površine svoje; nikakor ne razpokajo. Žgó jih v preprostih pečéh, zakurjenih z drví. Ruščuk je bil nekdej središče sloveči stroki obrtni; izde-

lovali so namreč pipe in čašice za kavo iz krhkega grafitnega ila. Sevêda to blagó ni kàj trajno, ali pipe slovê, ker so dobro luknjičaste. V Bosni izdelujejo od izborne gline čibuke, najznanejše in najrazširnejše blagó; premnoge rodbine jih izgotavljajo v velikih množinah. Sicer pa Bošnjak nič kàj ne mara strljivega blagá, zató ne lončari dosti. Vender proizvajajo dvojevrstno blagó lončarsko, ki se ne loči dosti od klasiških oblik; posode so jako močne, toda cenéne. Jedna vrsta je navadno posteklena zeleno ali rdeče; druga je nekakova terakota. Terakotno blagó je kàj lično in okrašeno z rdečimi ali rjavimi nariski.

Ker Bošnjaki in Bolgari s Turki vred ljubijo vse, kar je trajno, razvija se jim lepó kovinski obrt. Bosniško gospodinjstvo namreč kàj rado rabi bakrene posode. Do malega vsa namizna posoda: kozarci, vrči, krožniki, sklede, čaše, puščice, bakrena je in potem zvečine prevlečena s cinkom, pri bogatinih s srebrom; zató je videti jako lepa. Mimo tega obdelujejo dôkaj železa in precèj dovršeno izgotavljajo nekatero orodje in priprave, n. pr. izvrstne kôse, srpe, poprej tudi bodála, meče

in handžarje, celó strelno orožje. Vender so orožarji bosniški, kakor tudi orožarji srbski in bolgarski, ustavili delo že pred leti, ker se ne morejo s pridom upirati konkurenciji evropski. Ali jugoslovanskega kovinskega obrta zató ni smeti prezirati, dasi peša. Prelepi so noži Srbov vojaškograniških, od predrobnega nožiča do velikega handžarja; tudi slové v Bolgarih nožarji gabrovski. V Bolgarih sploh izdelujejo razni pasarji sósebnó od medí, cinka i. t. d. obilo stvaríj za domačo potrebo in ženski nakit, katerega časih preprosto emajlirajo in udelavajo z nepristnimi kameni. Za kovinska dela so jako nadarjeni Rusi. Kmet ruski je presrečen, ako najde ali ukrade kos železa, star velik žebelj; od njega si izgotoví pilo, sveder, klešče, kladivo, ali česar potrebuje sploh. Mnogo gubernij sloví zaradi prav imenitnega obrta kovinskega. V Jaroslavu izdelujejo umivalnike od pločevine in kôse, istotakó v Vladimíru, čegar srpi in kôse slové po vsi Ruski. To obrtovanje podeduje rod za rod; končno zvršujejo tudi nože in ključanice. Nižjenovgorodskemu blagu nožarskemu, nožem, nožícam, bodálom i. t. d., čudijo se celó veščáki angleški. Kar na višku pa

je Tula. Kovinski izdelki tega mesta so toli izborni, da jih ni mōči dosti ločiti od umetalnoobrtnih proizvodov; ondu napravljajo zlasti svečnike, ograje, vsakovrstna ključarska in nožarska dela, mimo tega takózvane tulske tvore, kateri so pa prav za prav domá v Georgiji.

Posebnost v Rusih so čudovite pozlačene stvari od srebrá s céličnim in jamičnim loščem. Odlikujejo se po drobnem delu in dobrodejno soglasujočih barvah; zvečine jih izdelujejo žene. Kakor sodijo soglasno, nobenemu drugemu národu evropskemu ni mōči zvrševati takšnih del. To ti je pristno umetalno rokodelstvo, obsezajoče srebrni in zlati lišp, sósebnó tudi filigranska dela. V južnih Slovanih jedino Bošnjaki v tej stroki izdelujejo dôkaj dobrih stvari. V njih jako obljubljeni ženski nakit je večinoma filigransko delo; nedavno so ga jeli celó izvažati. Sila spretno pretkavajo les s srebrnimi nitimi. V tej vrsti lepšajo n. pr. ustnike z okraski, celó z imeni, izreki in letnicami. V Hercegovini delajo zlatarji po okornih vzorcih evropskih, ali pa izgotavljajo filigranska dela, katera vender niso kâj prida. V Bolgarih slové vrački izdelovalci srebrnega

filigrana (kolundžiji); vender bode bržkone nakit inozemski do cela izpodrinil domači solidnejši lišp od medí ali srebrá. Sploh kaže širo zlatarstvo in srebrarstvo bolgarsko le malo umetalnih del.

Umetalno rokodelstvo posebne vrste je v Bolgarih slikanje podob. Zvečine rabi cerkvenim namenom, vender so posamični mojstri, katerih dela slové daleč po deželi; s temi izdelki tudi bogatini radi krasé hiše svoje. V Rusih je slikanje svetniških podob posebna stroka domačemu obrtu. Podobe slikajo kmetje na lesene deščice, zvečine od lipovine. Opravilo si delé takó, da slikajo nekaterniki samó roke in noge, drugi obličje, tretji oblačilo i. t. d. Ta posel je v Rusih prastar; zlasti ga opravljajo v guberniji vladimirski. Prav takó umetalne so pleteníne, katere izdelujejo v Rusih ponajveč dekleta; zánje uporabljajo celó barvane vrví, slamo ali bičje. Takó pletó preproge, pasove i. t. d., okrašene s prelepimi simetriškimi liki, poleg tega stvarí za vsakdanjo rabo. V Belih Rusih so „lapti“ ali čevlji od ličja izdelek domačega obrta; izdelavljajo jih osobito kmetski dečki. Na Gališkem v Moravici izdelujejo izvrstne slamnike.

Tudi različne stroke usnjarskega obrta, obsezajočega mične in zajedno značilne tvore, dajó posla mnogim ljudém. Sleharni kmet ruski je zajedno strojar; usnje njegovo ustreza vsakeršnim zahtevam in imá poseben duh. Ruski juht sloví po vsem svetu. Usnje strojé zvečine iz konjskih kož, ker rabijo druge kože rajši za kožuhovino. Mužik je sevéda tudi čevljar in si sam prireja obutalo, navadno jako nerodne in debele škornje. Skrbneje izdeluje ženske čevlje, često dôkaj lične. Tudi v Bolgarih prirejajo dosti kož za izvažanje. Mnogo usnja obdelujejo Hercegovci; izvršujejo namreč brez števila tradicionalnih razvrstij orijentskega obutala, sedla in sedlovja od domačega safijána s šarenimi okraski, jermenarska dela, sósebnó značilni široki pas (silah), kjer hrani Hercegovec vse, kar imá. Menj je tukaj krznarjev, katerih obrt je cvel v Bosni in Hercegovini, dokler niso zaseli deželâ Avstrijci. Žene in možjé so namreč poléti in pozimi nosili prazniška oblačila, obšita s kožuhovino. Kožuhe radi krasé različno; bogato okrašena „torba“ imovitejšega kmeta hrvatskega, ali šarena okrasíla na usnji ženskega kožuha vsekakor so vredna, da jih

ogledaš natančneje. V Galiciji že navadni ovčji kožuh krasé bogato ornamentno; ne samó kmet z družino svojo se pečá s tem domačim obrtom, nego celó vaški duhovnik si časih sam naredí svoj „keptar“ (ovčji kožuh). Obsežna stroka domačega obrta je sevéda tudi pletarstvo. Ž njim se ukvarjajo v Bosni in Bolgarski premnoge ženske roke. V Bolgarih pletó samostanke tenke nogavice in rokavice, preproste ženske debelejšé, trajné; pri vseh opažaš spretno mešane barve in ukusno ornamentiko.

Vrhunec domačemu obrtu slovanskemu so v obče vsekakor tkaníne, préje in vezeníne. Ta stroka je bila že v prastari dôbi dôkaj dovršena. S platnom so Slovani že od nekđaj tržili toli živahno, da jim je beseda „platno“ isto kar „plačilo“ (češki „platno“ in „plat“). S tekstilnim obrtom se pričénja pravo torišče domači delavnosti po deželah slovanskih; njé izdelki so sila raznovrstni. Češče nego pri drugih skupinah domačega obrta se dogaja v tej stroki, da delajo zgolj za svoje potrebe, celó ničesar pa za pródajo ali po naročilih. Zlasti ženske roke izvajajo taka dela. Često izvršé kmetsko

oblačilo, kateremu so volno svoje ovce same naprele, natkale, pošile in prešile. Samostojna ta oblačilna umetnost sega od prešite in vezene srajce do suknene „gube“ in bogato okrašenega ovčjega kožuha. Zajedno namreč prirejajo in barvajo tvarine in krasé oblačila z vezeninami. Takó nastajajo časih pravi mojsterski proizvodi ročnega dela, bodisi v tehniškem ali umetalniškem oziru.

Glavni izdelek domačega obrta so v Rusih, Poljaki in južnih podunavskih deželah platnene tkaníne. V Galiciji so Goráлом, preprostim Tatrancem, celó najvažnejše izvozno blagó, katero nosijo na sejem v Novi Trg in Črni Dunajec. Od najdebelejših nebeljenih vrst, od dvonite tkaníne do žlahtnejših izdelkov, nahajaš vse načine takózvanih domačih tkanín, trajnih, da ni nič tacega. V Rusih donšajo platnene tkaníne, glavni izdelek domačega obrta, 55 milijonov rubljev na leto. Vsakdo, celó najubožnejši in najokornejši kmet je ondu tkalec; sam si pripravlja in postavlja preproste statve svoje. Prav takó v južnih Slovanih. Stežka najdeš dostojen dom v Bosni ali Bolgars i, kjer bi gospodinja ne imela statev in ne bi tkala skoro neprestano. V nekaterih krajih bol-

garskih tkó poléti in pozimi, vender sevéda več pozimi, ko ni dela na polji. Žene predó in tkó vsakovrstno blagó ter ga tudi barvajo. Tkanje hercegovsko ni kàj prida; tkó le ondu, kjer se obnaša lan (gabela). Bolgarskim ženam pa je najzvestejši družnik kolovrat, kakor je možém čibuk. Na statvah izdelujejo dvoje platno: nekaj za belo perilo, trdno, malone nepokvarno tkaníno, nekaj boljšega in tanjšega platna za jako razširjene in obljubljene rute (peskire), s katerimi se dičijo kàj rade. Prav takó se košatijo s srajcami. Imovitejši prebivalci jih nosijo od prozornih volnatih tkanín, obrobljene s šarenimi vezenínami; bogatini nosijo celó srajce od tenke svile ali polusvile, vezene kar najbogateje. Često jako dragocene ženske srajce so zvečine od prozorne, tenke, mehke, voljne tkaníne, često pretkane z zlatimi nitimi, ali od najtanjše svile, ob robu obilo zláto vezene. Splošni bistveni svojstvi srajcam bosniškim sta prozornost in trajnost. Ruska kmetska srajca je samó od debelejšega platna, vender tudi vezena vsakovrstno šareno.

Národ ruski se oblači do malega v platneno, pavolnato in volneno tkaníno, katero proizvaja do-

mači obrt. Tudi po raznih krajih galiških narejajo sukno in raševino (loden). Takisto izdelujejo Hercegovci debelo raševino (hlašnje) in sukno od ovčje volne, belo ali sivo in črno pobarvane; to jim je najvažnejše oblačilo. Bolgari nosijo oblačila od samotkane „abe“ ali „sajaka“; ta tkanina je dobro razširjena po vsi deželi. Dandenašnji jo barvajo svetlormeno, rjavo in belo. Prvi dve vrsti sta gošči, ker ji tudi bolj rabijo; poslednjo vrsto izdelujejo dandanes le na izrecno željo. Kar imenujemo v Avstriji „haljino“, to je prav tisto kar bolgarska „aba“. Tudi to tkanino izvršujejo domá in takisto pogostoma kakor sajak.

Kjer delajo sajak, izgotavljajo tudi plahte; bogato jih rabijo sploh po deželah balkanskih. Imajo pa plahte za ljudi in za konje. Prve so v Hercegovini od bele ovčje volne (ganj). V Bosni so največ razširjeni dolgodlaki izdelki od debele volne; v Bolgarih pa razločujejo trojevrstne plahte. Prva vrsta, katere pa ne nahajamo obilo, ta je dolgodlaka; primerjaš jo lahko angorskim izdelkom, in je izredno lepa. Drugo vrsto tkó od kozje dlake v velikih množinah; tretja vrsta obsega navadno

kratkodlake plahte. Konjske plahte (poprivke) so v Bolgarih večinoma od kozje dlake, pepelaste z rjavačnimi progami. Od kozje dlake tkó tudi v Bosni in Hercegovini zlasti mnogo konjskih plaht (mujtab) in debelih vreč (čuval), poleg tega tkaníno, od katere nosijo ubožnejši ljudjé sivi, kratki svoj plašč.

S plahtarstvom je tesno združeno jako imenitno preprogarstvo. Povsodi namreč nahajamo velike in majhne preproge, zložene toli brezkončno raznovrstno, da bi tudi najobsežnejša zbirka ne mogla izerpiti bogate množine vzorcev, ako sploh smemo govoriti o vzorcih, ker se improvizirajo sproti. Prava dika tekstilnemu obrtu gališkemu so n. pr. takózvane kmetske preproge (kilimki), katere pripadajo najboljšim plodom domačega obrta, kar jih sploh vidimo v Evropi. Takisto Rusi skrbno vezejo preproge, tkane od debelih nitij. Zlasti jih obešajo na stene, ali se o praznikih zavijajo vánje; poleg tega ž njimi krasno pogrinjajo ubožne zidane postelje. Vender vse severne Slovane prekašajo njih bratje na jugu, katere so Turki seznanili z orijentskimi motivi. Kmetica hrvatska vé najmanjšim razlikam svojih preprog celó posebna imena.

Bistvene poteze v ornamentiki so, kakor tudi pri vezeninah na platnu ali na svili, linearne, sósebnó kvadratne oblike; poleg tega vidimo obilo zavitih, arabeskastih ornamentov, kakor tudi rastlinskih in živalskih. Čudovito žíve so barve, katere po navadi izdelujejo samí; zlagajo jih izbornó umetalno in ukusno. Celota in sleharna posamičnost je uveljavljena ali samostojno ali po vzajemnih podkrepílih, in stežka je razsoditi, čému bi se čudili bolj, ali toli preprostemu in vender bogatemu ornamentiranju ali stiliziranju, ki se takó vrlo prilega snovi.

V Bolgarih vsekakor ne gotové toliko preprog, kakor njega dní; vender je stroka domačega obrta še vedno dôkaj znamenita in cvete zlasti med Sonikolo in Ciporovci. Najslavnejši izdelki njeni so preproge (kilimi) piročanske, katero mesto je sedaj sevéda srbsko. Takó naslovljene prihajajo na trg do malega vse preproge balkanskega poluotoka. Vender veččáki zlahka précej določijo, odkod izvira preproga balkanska — toli značilno se ločijo po snovi, barvah in velikosti. V Bolgarih je razločevati dvoje preprog: nekatere so izdelane čisto, solidno; pristne so po tkaníni in barvi ter vedno ohranjajo

žívi svoj kolorit, ker so pobarvane z rastlinskimi barvili. Druge preproge so do malega brez vsakeršne vrednosti; za nekaj let obledé, ker so barvane z anilinom. Preproge narejata navadno dve ali tri osebe. Velike preproge izdelujejo le malokdaj in zgolj po naročilih. Normalna mera sta jim 2 *m* na dolžino, 1 *m* na širino. Pri preprogarstvu vidimo kar najjasneje bogato stvariteljnost bolgarsko, združeno s prirojenim čustvom za linearni in barveni ritem.

Tudi v Bosni se dosti ukvarjajo s preprogami, ali ta obrt močno pojema. Ko so prišli Turki v deželo, prinesli so poleg obilega zla tudi skrivnost ónih tkanín, katerim so se morali po pravici čuditi vsi veščáki. Tudi tukaj so bile ženske, ki so v dolgih brezposelnih dnevih haremskih ustvarjale prekrasne preproge, da so ž njimi dičile dvorane orijskih velikašev. Toda sčasoma so se pogubila izborna umetalniška sporočila iz 15. in 16. stoletja; niso se več ravnali po resnično vzornih nariskih.; V haremu so se sicer še vedno izdelovale preproge toda bile so vsekakor priče pešajočega obrta in k večjemu vredne, da so rabile za ležišče kmetskemu

agi. Deželna vlada bosniška je po okupaciji avstrijski jela pozvedovati po ónih starih vzorih, kateri so odločevali za najizbornejšega obrtovanja preprogarskega. Uspelo se ji je, da je našla potrebnih modelov; čudovito se je odsihdob prerodil stari umetalni obrt. Saj še dandanes mohamedanske deklice bosniške izredno spretno izdelujejo male podnožne preproge. Tudi one same predó, tkó in barvajo potrebno ovčjo volno. Toda kar se dostaje dovršenega oblikovja, hercegovske priproge vsekakor presegajo izdelke bosniške. Barv uporabljajo sevéda le malo. Narisek je preprost ali jako pravilen in ne brez neke mičnosti; v obče opažamo zgolj vodoravne različnobarvane proge, redovito se ponavljajoče; ločijo jih šareni obročki. Raznovrstnejši je narisek preprogam gačkim; v Bosni sploh sloví za najizvrstnejšega v stroki svoji.

Kakor je razvidno iz dosedanjih črtic, pripada domačemu obrtu i barvarstvo južnoslovanskih ženâ. Barvajo i ovčjo volno i svilo; poslednjo gojé v severni Bolgarski zlasti žene. Posebno mila gojenka domačega obrta je svila v Hercegovini. Ondu namreč jako dobro uspeva murbovo drevó v

dôkaj nizkem takóžvanem „katoličanskem“ pasu. Precèj spretno tkó iz pridobljene svile tkaníne, só-sebno mešane s pavolo ali predivom, malokdaj čisto svilene. Toda kar je popolnoma svilenih izdelkov, zvečine „svatovnih košulj“ preprostega národa, ti so najlepše priče obrtovanja hercegovskega, bodisi zaradi preskrbne izvršitve, bodisi zaradi nežnih vzorcev. Splošni njih tip je: tanka tkanína (koprenica) od surove svile, po dolžini pretkana z belimi jasnimi progami.

Često smo govorili o vezenínah; resnično je prištevati vezene izdelke najčudovitejšim plodom domačega obrta. Da so ruske národne vezeníne, nekoliko podobne švedskim, to dokazuje, da sta obá národa po nekod skupno zajemala iz finskih virov. Mimo tega finskega vpliva, kateri se pozná, kar se dostaje vezenja samega, najstarejšim, najboljšim in najznačilnejšim veznim vzorcem ruskim, spominjajo nas posamičnosti rahlo na ornamente perziške. Ti stari vezni motivi, katere so reproducirali vedno znova, ponárodili so se v mnogih stoletjih do cela. Dasi jih opažaš na miznih prtih in posteljnih odejah, zvečine se vender kažó na brisačah, katere

rabi národ ruski za jako raznovrstne namene. Da tudi srajce krasé z vezeníni, omenili smo že; takisto se godí v Bolgarih, kjer si sleharna kmetica sama napravlja zalogo bogatovezenih srajc. Tem proizvodom preprostih Bolgark se čudijo po pravici tudi razvajene gospé zapadnoevropske. Česar ne rabijo same, prinašajo Bolgarke na tedenski sejem; vezene srajce in rute prodajejo ondu kàj po ceni. Toda nikjer niso vezene rute razširjene toli močno, kakor v Bosni. Tukaj so marsikateri družini vse bogastvo; kadar ni denarja, prinašajo jih na sejem. Tudi naglavne rute in druga oblačila ženska so okrašena s šarenimi vezeníni. Vsekdar kažó veliko spretnost, časih tudi izboren ukus. Zlate in svilene niti mešajo šareno, časih tudi zgolj zlate niti in srebrne, ali samó šareno svilo. V Bosni vezejo dosti več zlatá in srebrá nego v sosedni Srbski. Vezenín bolgarskih ne hvalijo samó zaradi lepote in ukusnosti, nego tudi zaradi solidnega in vrlega dela. V obče se na slovanskih vezenínah linearni ornamenti v prirodnem redu nežnejše tvarine umičejo zaokrožnejšim oblikam. Kjer uporabljajo zlató in srebró, čuditi se moramo, kakó iz-

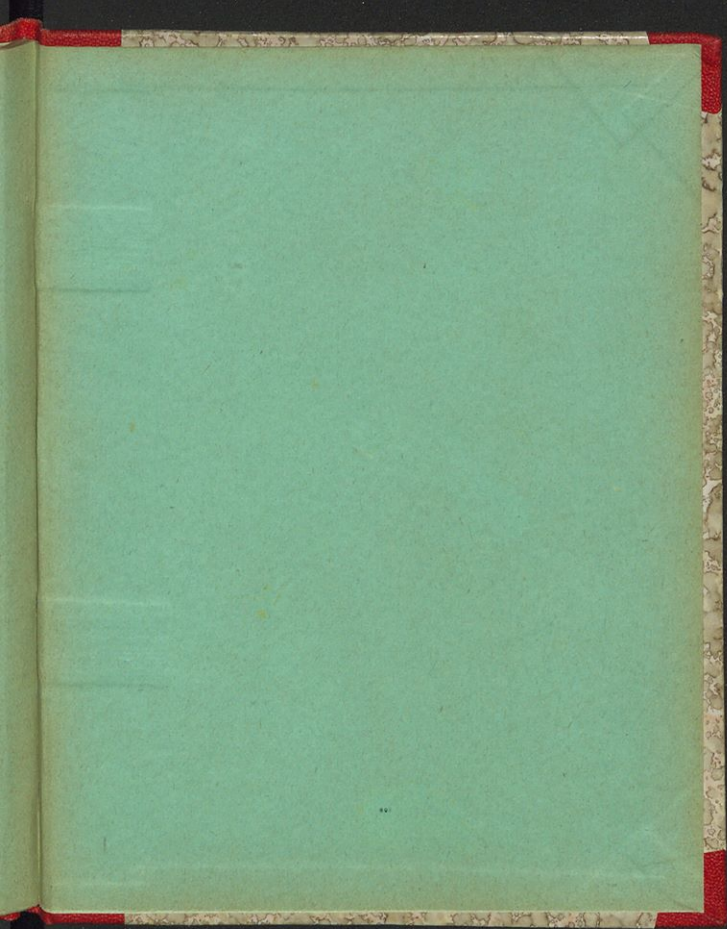
borna jima zmanjšujejo vpliv z drugimi barvami, ali kakó druge barve uveljavljajo baš s srebrnimi in zlatimi nitimi.

Izpregovorimo še o najnárodnejšem domačem obrtu bolgarskem, o obrtu slovečih „gajtančev“ ali pasarjev. Po njih izdelkih so prej povpraševali mnogo; zlasti krasoljubivi Bošnjaki so zahvalno kupovali takšno blagó. O svečanih prilikah je nedavno beg ali aga vsekdar nosil obleko s težkimi zlatimi pasovi. Toda odkar se je dežela politiški prerodila, propada ta obrtna stroka čimdalje bolj, nekoliko, ker so se bogati moslemi izselili, nekoliko, ker zapadna konkurencija dosti lože prodira v deželo nego za Turkov. —

Kakó je domači obrt kulturnozgodovinski važen, da pravično in resnično presojamo národno bistvo slovansko, vsekakor pričajo dovolj té kratke črtice. Često čujemo, da Slovan le posnema in da nima izvirnih del; sijajno nam kaže sestavek naš, da temu ni takó. Vse v domačem obrtu je izvirno in národno, od tvarine do zloga in barvne skladbe. In prav kakor so stvarí pristno slovanske, takó so tudi ukusne. Nekatere kar umetalno izdelujejo

ljudjé, ki niso v stroki svoji nikoli dobivali družega pouka, nego ónega, katerega podeduje sin po očetu, hči po materi. Toda prezirati ne smemo i gmotne važnosti domačega obrta, akoravno nekatere prej toli cvetoče stroke pešajo in celó izumirajo. Vender se njih izdelki še vedno izvažajo in donášajo znamenite vsote. Ali se bode domači obrt razvijal ugodno, to je zavisno od tega, da se razvija zadružno, dalje, da ga krepko podpirajo vlada, dežele in zasebniki. Po pravici so Rusi preverjeni, da imá to samoraslo, bistroumno, prelepo dete národnega dubá toliko zdrave moči nasproti mnogoterim zmotam in zmedam novodobnega ukusa, da ga treba samó gojiti, ako hočemo izkoriščati najbogatejše tehniške pomočke novodobne mehanike ter jih uporabljati v službi vsega, kar je resnično lepó in zajedno primerno duhu národnemu! Nikakor ne trdimo preveč, ako pravimo, da gré za sijajni, kar neumevni napredek Rusije, zlasti v umetalnem obrtu, zahvaljati zlasti to, da se Rusi tesno naslanjajo na domači svoj obrt! —

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

GS

0 700 151

200803584

COBISS ©